

Баб`як Г.П.

*Тернопільський національний
економічний університет*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Короткий зміст українською мовою. В статті розглянуто основні методичні підходи до дослідження трудового потенціалу. Обґрунтовано запропоновані підходи до дослідження трудового потенціалу.

Summary in English. In the article the basic methodical going is considered near research of labour potential. Grounded offered approach to research of labour potential.

Ключові слова: трудовий потенціал, відтворення трудового потенціалу, умовний трудовий потенціал.

Keywords: labour potential, recreation of labour potential, labour potential is conditional.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах сучасної економічної кризи надзвичайно актуальною є проблема формування і використання трудового потенціалу регіону, формування і вдосконалення механізмів ринку праці. Необхідна і вихідна передумова такого вдосконалення полягає у глибокому і всебічному дослідженні економічних і статистичних закономірностей демографічного розвитку, руху і використання трудового потенціалу, розкритті рушійних сил, причин і механізмів цих закономірностей .

Трудовий потенціал став об'єктом широкого дослідження після того, як істотно змінився підхід до вивчення проблем праці, пов'язаний із змінами суспільно-економічних відносин, новим мисленням, необхідністю системного аналізу взаємозумовлених суспільно-політичних, соціально-

економічних і демографічних умов відтворення робочої сили і її носія — людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Методичні аспекти вивчення трудового потенціалу були об'єктом дослідження багатьох вчених ще в роки, коли Україна перебувала в складі СРСР. Разом з тим, існуючі тоді наукові розробки потребують суттєвого переосмислення, виходячи з сучасних реалій. На сьогодні особливої уваги заслуговують праці М. Долішнього, С. Злупка, С. Пирожкова, С. Писаренко, Н. Тітової, Л. Шаульської та ін.

Для наукового обґрунтування формування і використання трудового потенціалу регіону особливого значення набуває розробка теоретичних і методичних питань його дослідження. До деякої міри ці питання відображені в науковій літературі, але в ній поки що не знайшли розв'язання проблеми використання трудового потенціалу регіонів в сучасних. В економічній літературі дана проблема практично не розглядалася до цього часу. Відсутня цілісна методика комплексного вивчення даного питання. Перехід до ринкових відносин вимагає нових нетрадиційних підходів до вирішення проблеми формування і використання трудового потенціалу.

Цілі статті полягають у комплексному дослідженні трудового потенціалу з урахуванням різних факторів, що впливають на його формування і використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплексне дослідження трудового потенціалу регіону вимагає врахування усіх сторін його функціонування і взаємодії з багатьма складовими, що в кінцевому підсумку визначають структуру трудового потенціалу і напрями відтворювальних процесів, які відбуваються в ньому. Рівень дослідження трудового потенціалу регіону і можливості інформаційної бази дозволяють розглядати його як багатовимірну систему, яка складається з підсистем і характеризується властивою їм групою показників. Такий підхід

передбачає різнобічне дослідження потенціалу з урахуванням оцінок демографів, географів, економістів та інших фахівців.

Однією з таких підсистем і основною є демографічна. Вона характеризує первинні умови і чинники відтворення трудового потенціалу і включає показники природного і механічного руху населення, його здоров'я і режим відтворення та ін. Аналіз демографічної ситуації базується на характеристиці таких її елементів: віково-статевого складу населення, народжуваності, смертності, міграції, шлюбності і розлученості. Такий аналіз передбачає виконання двох умов. По-перше, наявність повної і правдивої статистичної інформації про всі демографічні процеси, по-друге, підбір найбільш точних, з визнаних в сучасному демографічному аналізі, показників, які можна було б використовувати поряд із загальним коефіцієнтом народжуваності, загальним коефіцієнтом смертності й інших.

Для формування трудового потенціалу неабияке значення має смертність і тривалість життя. Найбільш точною комплексною характеристикою рівня смертності є середня тривалість життя.

Особливе значення має також показник дитячої смертності, який найбільш точно характеризує рівень соціально-економічного розвитку регіону, рівень соціально-гігієнічної культури населення, стан охорони здоров'я і т. д.

Важливе місце в аналізі відтворення трудового потенціалу має статево-віковий склад населення. Найбільш поширеними і простими показниками є коефіцієнти демографічного навантаження і коефіцієнт демографічного постаріння.

Розміри трудового потенціалу залежать від загального відтворення населення: бруто- і нетто- коефіцієнтів відтворення населення. Обидва показники відображають, в якому кількісному відношенні покоління батьків замінюється поколінням дітей, характерному для даного рівня повікової народжуваності і повікової смертності.

Аналізуючи процес відтворення трудового потенціалу, необхідно звернути увагу і на міграційний рух населення. Для характеристики цього аспекту варто використовувати коефіцієнти інтенсивності міграції по прибуттю або вибуттю.

Виходячи з демографічних показників, розроблені методичні підходи для кількісної оцінки трудового потенціалу. Найбільш важливими для характеристики демографічної складової трудового потенціалу регіону є такі показники: коефіцієнт природного приросту населення ($K_{пп}$); частка населення у працездатному віці в загальній чисельності населення, або коефіцієнт формальної працездатності населення ($K_{пз}$); коефіцієнт дожиття до наступного віку ($K_{дж}$).

Знаючи вказані показники, можна розрахувати інтегральний демографічний коефіцієнт трудового потенціалу ($I_{дм}$):

$$I_{дм} = K_{пп} \times K_{пз} \times K_{дж}.$$

Умовний трудовий потенціал населення регіону (за Тітовою Н.А.) на першому етапі розрахунків за демографічним компонентом дорівнює:

$$ТП_1 = N_n \times I_{дм},$$

де N_n – чисельність населення.

Важливим компонентом є рівень освіти населення. Він зменшує або збільшує трудовий потенціал населення, який розрахований за тим же демографічним компонентом:

$$ТП_2 = ТП_1 \times K_{ос},$$

де $K_{ос}$ – коефіцієнт освіти.

Важливим при розрахунках ТП також є врахування рівня здоров'я, захворюваності, через що відбувається значне зменшення запасів праці, зменшення реального трудового потенціалу. Враховуючи це

$$ТП_3 = ТП_2 \times K_{пзв} - Ч_{рег},$$

де $K_{пзв}$ – коефіцієнт здоров'я;

$Ч_{рег}$ – кількість зареєстрованих в службі зайнятості.

В останній час неабиякого значення в плані формування і використання трудового потенціалу набуває так зване приховане безробіття. Воно завдає великої шкоди реалізації трудового потенціалу, знижує його рівень. Враховуючи цей показник:

$$ТП_4 = ТП_3 - Б_{пр},$$

де $Б_{пр}$ — втрати робочого часу через приховане безробіття [5, 24].

Розрахунок трудового потенціалу стаціонарного населення, що визначається середньою тривалістю майбутнього трудового періоду життя, здійснюється за методом економічно активного життя. В основі визначення середньої тривалості майбутнього трудового періоду життя лежить комбінування показників таблиць смертності населення з показниками його зайнятості за віковими групами згідно з формулами:

$$T_x^{mp} = T_x \times d_x ; l_x^{mp} = T_x^{mp} / l_x ,$$

де T_x^{mp} — числа людино-років зайнятості;

T_x — числа прожитих людино-років (за таблицями смертності);

d_x — коефіцієнти зайнятості за віком;

l_x^{mp} — середня тривалість майбутнього трудового періоду, років;

l_x — числа тих, що доживають.

Загальну величину сукупного трудового потенціалу для населення будь-якого регіону отримаємо за формулою:

$$П^{mp} = \sum_{x=0}^{100} N_x l_x^{mp} ,$$

де N_x — чисельність населення за віковими групами, осіб;

l_x^{mp} — середня тривалість майбутнього трудового періоду для відповідного віку, років.

Враховуючи зайнятість населення, сумарно трудовий потенціал можна підрахувати за формулою:

$$ТП = П_{\phi} + П_{\Pi} = (З_{вс} + З_{сс}) + (У_{с} + Б_{н} + П_{зн} + П) = Н_{са} + Н_{ен},$$

де $П_{\phi}$ — функціонуючі працівники;

- $\Pi_{\text{п}}$ – потенціальні працівники;
- $\text{З}_{\text{вс}}$ – зайняті у виробничій сфері;
- $\text{З}_{\text{сс}}$ – зайняті у соціальній сфері;
- $\text{У}_{\text{с}}$ – дорослі учні і студенти;
- $\text{Б}_{\text{н}}$ – безробітні і тимчасово непрацюючі;
- $\Pi_{\text{зн}}$ – пенсіонери, здатні до праці;
- Π – підлітки до 16 років;
- $\text{Н}_{\text{са}}$ – економічно активне населення;
- $\text{Н}_{\text{ен}}$ – економічно неактивне населення.

З іншого боку, характеризуючи трудовий потенціал варто виділяти основну і допоміжну частини демографічної складової. До основної частини варто віднести всіх працівників працездатного віку, а також тих, хто у працездатному віці, але з відомих причин не бере участі у виробництві. Тобто це працездатне населення у працездатному віці. Допоміжна частина включає в себе працівників непрацездатного віку і непрацездатних у працездатному віці. Групування за такими ознаками необхідне при складанні балансів ресурсів праці.

Кількісно сукупні трудові можливості населення можна визначити за формулою:

$$\text{ТП} = [\text{O}_{\text{тп}} + \text{Д}_{\text{тп}}] = [\Pi_{\text{пв}} + \Pi_{\text{нв}}] + [\Pi_{\text{пві}} + \Pi_{\text{нп}}] = \text{Н}_{\text{п}} + \text{Н}_{\text{оп}},$$

де $\text{O}_{\text{тп}}$ – основна частина трудового потенціалу;

$\text{Д}_{\text{тп}}$ – допоміжна частина трудового потенціалу;

$\Pi_{\text{пв}}$ – працівники працездатного віку;

$\Pi_{\text{нв}}$ – працівники непрацездатного віку;

$\Pi_{\text{пві}}$ – інші особи працездатного віку;

$\Pi_{\text{нп}}$ – непрацездатні у працездатному віці;

$\text{Н}_{\text{п}}$ – населення працездатне;

$\text{Н}_{\text{оп}}$ – населення з обмеженою працездатністю.

В сучасних умовах відсутності реальних перспектив зростання трудового потенціалу за рахунок збільшення чисельності населення і його

працездатної частини пріоритетного значення набувають переважно інтенсивні чинники зростання трудових можливостей населення: стан здоров'я і працездатності, смертність населення, особливості структури його зайнятості та ін.

Висновки. Наведені методичні підходи дозволяють: по-перше, розрахувати обсяги та склад трудового потенціалу регіону, динаміку, як в цілому, так і окремих складових запасів праці, структурні зрушення; по-друге, показати процес формування працівника нового типу, адекватного рівню розвитку ринкових відносин в окремих галузях господарства, здатного адаптуватися до умов ринку праці; по-третє, розкрити кількісні й якісні зміни умовного трудового потенціалу в сучасних умовах, новій економічній політиці, пов'язаної з послідовною трансформацією планово-адміністративної економіки в соціально-ринкову.

Література

1. Брич В.Я., Саєнко М.Г. Трудовий потенціал АПК. – Тернопіль, 2001. – 288 с.
2. Долішній М.І., Злупко С.М., Злупко Т.С., Токарський Т.Б. Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці. – Львів, 1997.
3. Соціально-трудовий потенціал: теорія і практика /Долішній М.І., Злупко С.М., та ін. У 2-х частинах. – К.: Наукова думка, 1994.
4. Стеценко С.Г., Швець В.Г. Статистика населення: Підручник. - К.: Вища школа, 1993. – 463 с.
5. Тітова Н.А. Трудовий потенціал і його реалізація в умовах формування регіональних ринків праці: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д.е.н. - Львів, 1996. – 48 с.
6. Трудовий потенціал: зайнятість, теоретичні основи та регіональні особливості /Долішній М.І., Злупко С.М. та інші. – Ужгород: Карпати. 1997.
7. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза: Монографія /О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, Л.В. Шаульська та ін. – Донецьк, 2006. – 208 с.